

НЕКЕ ЗАЈЕДНИЧКЕ ОСОБИНЕ БАНАТСКИХ И КАРАШЕВСКИХ ГОВОРА. ЊИХОВО ПОРЕКЛО И ЗНАЧАЈ

У раду се разматрају најзначајније заједничке особине у банатским и карашевским говорима и покушавају се установити разлози постојања тих бројних заједничких особина.

Кључне речи: Банат, банатски говори, карашевски говори, заједничке особине, архаизми, супстрат, периферни положај, сеобе, страни утицаји.

1. За боље разумевање садашњих лингвистичких и етничких прилика у Банату, сматрамо да је неопходно дати веома сажет приказ историје банатског поднебља и етничких прилика у њему од раног средњег века (од доласка Јужних Словена на Балкан) до данас.

1.1. На подручје Балкана и Панонске низије, као што је познато, Словени стижу већ у I-II веку после Христа, када ступају у контакт са тадашњим балканским становништвом, али они ове територије (укључујући и Дакију – територија данашње Румуније, дакле и Банат) масовно насељавају од V. до VII. века [Ивић, 1929: 5; Поповић, 1: 38]. Од тада па све до краја X или почетка XI века, становници Баната били су Словени (преци данашњих банатских Срба [Поповић, 1955: 68, 72, 83, 87]) и Румуни³. Почев од XI века, тј. од момента када је Банат припао Мађарској краљевини, јавља се и трећа етничка компонента – мађарска, али Мађара никада није било у великом броју у Банату.

1.2. Прве значајне етничке промене Банат ће доживети од краја XIV века до друге половине XVI века, а то је период силовитог турског надирања

¹ mradan54@yahoo.com

² Овај рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

³ По мишљењу Ивана Поповића [Поповић, 1955: 42] и још неких историчара, Румуни су се касније доселили у Дакију (и Банат) из балканских предела јужно од Дунава и брзо романизовали словенску Дакију.

на Балкан и освајања српских средњовековних земаља. Највећа померања српског народа од досељења на Балканско полуострво, као што је познато, десила су се у раздобљу од Косовске битке из 1389. све до 1560. године. Сеобе изазване турским освајањима кретале су се у правцу севера, северо-запада и запада, преко Саве и Дунава [Ивић, 2001: 65]. Једно од станишта досељеника био је и Банат (као и остало подручје Војводине, Мађарске и др. области), у који још од XIV века почињу стизати Срби пореклом из Рашке [Поповић, 1: 103]. Велике миграције српског живља из крајева јужно од Дунава у крајеве северно и севернозападно од Дунава дешавале су се у време турских ратних похода у периоду од 1459. до 1560. године (1459., 1465., 1481-1483.), а нарочито у раздобљу од 1526-1560. Мађари су, бежећи испред Турака, напуштали банатске пределе (нарочито после пада Београда - 1521. и Мохачке битке – 1526. године) у које се досељава српски живаљ, јачајући тако стариначки српски етнички елеменат у Банату [Поповић, 1: 103]. У то доба је равничарски део Баната био претежно, ако не искључиво, насељен српским живљем, али је Срба било, истина, у мањем броју, и у брдским пределима Баната, међу којима спомињемо Карашевке, Свиничање, Клисурце. Такође у XVI. веку, знатан број Срба населио је Бачку (где је број Срба старинаца био знатно мањи него у Банату), Барању, Славонију, Лику, Банију, Крбаву, Жумберак [Поповић, 1: 104-109].

Дакле, у раздобљу од VI. до XIV. века, српски живаљ представљао је главну етничку компоненту у Банату, која је знатно ојачана сеобама које су се збиле у раздобљу од XIV. до XVI. века.

1.3. 1552. године Турци освајају највећи део Баната, претварају га у турски пашалук и владаће њиме све до 1716. године. Турска владавина у Банату оставиће видљиве трагове у језику и менталитету српског и румунског банатског становништва.

Међутим, тек ојачани српски етнички елеменат у Банату наредних ће векова бројчано константно опадати, упркос чињеници што ће Великом сеобом из 1690. велики број Срба населити војвођанске и банатске просторе. Узроци разводњавања српског банатског становништва познати су. С једне стране, банатски су Срби (као и остали Срби северно од Дунава и Саве) били увек у првим редовима у ратовима или побунама против Турака (примера ради, велики број банатских Срба страдао је у побуну из 1594. године, те у ратовима током XVIII века), а с друге стране, они су се у великом броју иселили у Русију (миграције Срба из Поморишја и Потисја) [Поповић, 1: 303-307, 315-326; Ивић, 1929: 167-182, 196-206, 292-298].

1.4. У раздобљу од 1716. до 1860. године, док је Банат био крунски посед Хабсбурга, Бечки двор је испланирао и спровео планску колонизацију Баната (и, уопште, читаве Војводине) колонистима католичке вероисповести, претежно германског порекла (Немци, Аустријанци), али и романског (Французи, Шпанци, Италијани), словенског (Чеси, Словаци, Бугари)

и другог порекла (Румуни, Мађари). Након препуштања администрације цивилног Баната Мађарима 1860. (и развојачења Војне границе од 1872.), нови господари настављају колонизаторску политику, истина, мањим интензитетом, доводећи у Банат своје, мађарске колонисте, где их је у то доба било у веома малом броју [Поповић, 2: 38, 42-47; Țintă, 1972: 83-152]. Дакле, током XVIII. века Банат доживљава *крупне етничке промене* и, док је етнички страни елеменат снажно јачао, као и румунски (спуштањем Румуна из Ердељских планина у Банат), по Србе су се у том правцу прилике одвијале сасвим неповољно, тако да ће њихов број стално опадати не само током XVIII. века, већ и у наредним вековима, све до данас.

1.5. У стручној лингвистичкој и етнолошкој литератури одавно је већ позната банатска словенска етничка енклава позната под именом *Карашевци* (*Крашовани*), па ћемо о њима дати само најосновније податке [деталније види код: Radan, 2000: 14-43; Радан, 2004^а; Радан, 2010: 431-433; Birta, 1993]. Према подацима претпоследњег пописа становништва у Румунији (2002. године), *карашевска етничка енклава* бројала је 6.283 становника, који живе у седам насеља у јужном, румунском делу Баната (*Карашево* – највеће насеље са 2437 становника⁴, *Клокотич*, *Љупак*, *Равник*, *Нермић*, *Водник* и *Јабалч*’е), али их је било или их још има у другим насељима румунског или српског Баната [Radan, 2000: 17-22]. Католичке су вероисповести, међутим, све до друге половине XVII века били су православне вере [Zach, 1979; Radan, 2000: 35-43]. У средњевековним документима први пут се спомиње Карашево 1333. године (*Karason*), али се Карашевци у Банату налазе највероватније од самог досељавања Јужних Словена на Балканско полуострво, те их неки истраживачи с правом сматрају потомцима *најстаријег словенског слоја у сливу реке Караша* (Ердељановић, 1925: 294; Поповић, 1955: 45-46 и др.). Већина истраживача - лингвисти, историчари, етнологзи - сматра да су Карашевци Срби и да њихови говори, штокавски екавски, спадају међу најархаичније српске говоре. Једино је остало спорно питање да ли припадају призренско-тимочком или косовско-ресавском дијалекатском типу [о томе види: Petrović, 1935: 221-224; Ивић, 2001: 278-282; Radan, 2000: 43-63]. Карактеристично је за карашевски живаљ да се на периферији српског лингвистичког ареала налази вековима, највероватније још од досељења Јужних Словена на Балкан, и да је, премда окружен румунским етничким елементом, успео сачувати свој архаични говор, традиције, ношњу, једном речју, успео је очувати свој *словенски етнички идентитет* до данашњих дана, иако на специфичан начин [Радан, 2004^а: 169-209]. Можда је томе допринела и чињеница да је карашевска енклава апсорбовала извесан број Срба који су током споменутих сеоба из XIV-XVII века стигли и у карашевске пределе и ту остали.

⁴ Према подацима Општине Карашево (*Carasova*) - http://primariacarasova.ro/prezentare_locala

2. Циљ овога рада јесте да идентификује и прикаже неке значајније заједничке особине у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекатског типа (даље у раду: БГ) и у карашевским говорима (даље: КГ), а потом да се покуша бар мало расветлити предмиграционо дијалекатско стање на источном делу српског језичког ареала, односно банатска подлога на којој се темељи постојање доста великог броја заједничких изоглоса у та два говора, оба на банатском тлу али који данас припадају различитим дијалекатским типовима. Припадање двама различитим дијалектима, поготово што један (КГ) припада архаичнијем, косовско-ресавском или тимочко-призренском, а други (БГ) најнапреднијем новоштокавском (па макар они били и најудаљенији од новоштокавског просека), јесте главни узрок који наводи не само обичног говорника, нестручњака, већ и стручњаке, на помисао да заједничких особина има у малој мери, тј. у оној мери која чини ширу заједничку подлогу свих наших дијалеката. Међутим, пажљивија упоредна анализа ових двају говора указује на то да у њима има бројних заједничких особина, од којих има и таквих које БГ повезују са источнијим српским дијалектима⁵, што ћемо покушати у наставку и да докажемо. У ту сврху користили смо објављене стручне радове и монографије о овим говорима: за БГ претежно смо користили монографију *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта* [БГШВД, 1; БГШВД, 2] и рад П. Ивића о банатским говорима [Ивић, 1949-1950], а за КГ познату монографију Емила Петровића - *Graiuul carașovenilor* [Petrovici, 1935] и монографију аутора овог рада - *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia* [Radan, 2000].

Приказаћемо најважније заједничке фонеско-фонолошке и морфолошке особине двају говора, док ће њихове лексичке и синтаксичке заједничке особине бити анализирани у другом раду. О акцентуацији неће бити речи пошто у том сегменту нема заједничких особина.

2.1. На **фонетско-фонолошком нивоу** наводимо следеће значајније заједничке особине:

2.1.1. У КГ и БГ основни рефлекс вокала *љ* јесте *екавски*, али се у оба говора јавља и рефлекс *и* на месту *љ* (чешће у БГ) у одређеним категоријама примера услед деловања гласовних или морфолошких фактора или и једних и других (у КГ рефлекс *љ* највише зависи од тога дали је *љ* под акцентом или ван њега) [БГШВД, 1: 227; Petrovici, 1935: 64-74; Радан, 2000: 71-76].

Рефлекс *и* < *љ* налазимо у следећим облицима оба говора – БГ: *гријџта*, *сикира*, *осим* (< *освљнљ*), *нијгди*, *свљгди*, *џстарила*, Д-Л јд *гџзди*, *по глави*, Л мн м. и ср.р. типа: *по неки сџли*, *на коли*, И јд м. и ср.р., Г – Д – И – Л мн заменичко-придевске промене: *прид џтим*, *свиџма*, *пџ ти брџгови* / **КГ**:

⁵ Аутори монографије БГШВД указују иначе на извесне заједничке изоглосе БГ претежно са смедеревско-вршачким дијалектом, али не и са архаичнијим КГ [в., нпр.: БГШВД, 2: 471-472, 484].

гријота⁶, сикира, осим, нигди, свуди, никі „неки“, *остарила*; Д-Л јд: *гáзди, по глави, на ноги, у коли*; Л мн ср.р.: *по никі сели, делимично* и у неким облицима И јд м. и ср.р. (*с малим нојам /али: с добрѣм ч'ловѣкам/*) и Г – Д – И – Л мн придевске и заменичке промене: *у добрі рука, от лепі /лѣпи луђ'у, у старі цола* („хаљина“), *с новими нушками, по ти бригѳ⁶* (али: *с лакѣми стварљами, с мојѣм братам, с овѣм коњам, у тѣм котлу, с твојѣм пајташам, на онѣм свѣту, с кем да ѿдем, у штѣм си бил облич'ѣн, дај свѣм децѣм бомбѳе*). Овде спомињемо и напореду употребу икавског и екавског рефлекса ђ код неодређене придевске заменице „неки“: *нѣки / нѣки неки“*, (БГ) – *никі / некі* (КГ).

Интересантно је да икавски облици предлога *прѣд* и *прѣко*, налазимо у КГ (искључиво са рефлексом *и*) и у кикиндској зони БГ, али не и у тамишкој:

БГ: *исприт кумове кѣће, прѣд мене, прит подне ... /али, ређе, и: испред мѣне, пред ѿцом/, прѣко дана, прѣко лета, прико њи /прико њи/, прико нѣта /ређе и: прѣко дана, прѣко ноћи.../, привари, пригазе, прикрстим, прѣслано, прѣдобро, дѳдијало „додијати“ ... /ређе: прѣварити, прѣврѣтали, прѣкрсти, прѣпелица.../;*

КГ: *исприд дѳма, прид мѣне, притплани* „пре подне“, *прико нѳ'и, прико лѣта, прико водѣ, прико њи, приварим, приврнул кожу* („кожух“), *пригазил си рѣч, приповѣдам, се придал, се прикрстим, припливал рѣку, приврѣ'ем, при добро* „врло добро“, *ми је додијало, при јаки, при слатко*, али *прѣпелица* (облик са *е* подржан је, вероватно, под утицајем румунског облика *prépelitǎ*). У КГ и предлог *прѣмо* „према“ има икавски облик: *прѣма мѣни* „према мени“, *прѣм(а) тѣбе нѣсам сврѣишл шкулу* „због тебе нисам завршио школу“ и др.

Такође је интересантна и чињеница што се КГ опет не слажу са банатском, већ са кикиндском зоном када су у питању облици личних заменица (са *и*): **БГ** (кикиндска област и северозападни део тамишке области) – *ти ѣташ мѣни, тѣби, вѣми, сѣби* / **КГ:** *мѣни, ми, тѣби, ти, сѣби*; мн., енкл. обл.: *ним* „нам“, *вим* „вам“ (Д мн), *ни, ви* (Ак. мн).

КГ се не слажу са БГ код неколико глагола са ђ у корену испред *ј* (вејати, грејати, сејати, смејати се): **БГ** - *вѣје, вѣјали су, грѣје, угреје, посијали смо, сѣјемо, смѣјала се, нѣсмѣјо* (ређе, јављају се и облици са *е*: *угреје, грѣје, сѣјеш, па се смејемо*) / **КГ:** *вѣје, завѣјало, вѣјемо жѣто, посѣјали су, посѣј* (Имп.), *сѣјање, сѣју, се грѣјемо, су се угрејали, смејѣ се / се смеје, он се нѣсмеја, се посмева* „подсмевати се“ итд. [за 2.1.1. види: БГШВД, 1: 227-246; БГШВД, 2: 436-437; Petrović, 1935: 165-169, 171-179].

Споменућемо овде још постојање у КГ глагола *лелијати - лелѣја се* (у БГ забележен само у Кикинди али са рефлексом *и*: *лелија се*), потом лексе-

⁶ У примерима за КГ знаком ' обележено је само место акцента, пошто КГ имају само један ексспираторни акценат.

је у БГ) – БГ: *бѣште, дѣште, лѣсте, помѡсте, вѣте, сѣте, ѡшла, мѡште мѡсти, вѣш, двѣс /двѣјес/, трѣс јѣдну, четѣс пѣт, нѣм* (< немам) *штѡ да пѡтпроишм, Вртоломѡје* [БГШВД, 1: 296-303] / КГ: *бѣж^мте, дѣште, лѣс^{те}, помѡс^{те}, вѣш^{те}, сѣте, ѡшла, мѡж^ме вѣровати, виш, двѣјс три, трѣс ч'ѣтири, пѣс пѣт, нѣм* (< не знам) *што (да) ти кѡжем, Вртоломѡје* и др.

2.1.6. Умекшани изговор африката (ч') или изговор са смањеном фрикацијом *ћ* и *ћ* (*ћ'*, *ћ'*) у БГ [БГШВД, 1: 309-316] и КГ (много израженији) [Petrović, 1935: 102-105; Radan, 2000: 156-160] по свој прилици имају везе и са дуготрајним контактом српских банатских говора са румунским банатским говорима. У КГ изговор ових фонема јесте архаизам, а конзервирање старог стања највероватније је било поткрепљено природом африката у румунским банатским говорима, што важи и за БГ, с напоменом да је изговор ових африката у БГ више еволуирао у новоштокавском правцу. Ове изгласе повезују банатски језички ареал са југоисточним српским говорима. БГ: *ч'ас, ч'аша, ч'ѣкај, ч'ич'ак, вѣнч'ати, ч'уваш, ѡбич'ај, пѣч'ѣмо, пѡгач'а, колѡч', клѡч'; гѡћ'е, нѡћ'у, свѣћ'а, брѡћ'а, пѣтлић', мѣт^{ће}, текѡѡт'а, нѣт^{ће}, прѣћ'ица, грѡћ'а, прѡд^{ће}, дѡд'е, Арѡнд^ћел* и др. / КГ: *ч'аша, ч'ѣкај, ч'ич'ак, вѣнч'ам, ч'уваш, обич'ај, пѣч'ѣмо, пѡгач'а, колѡч', клѡч'; гѡћ'е, нѡћ'ѡм, свѣћ'а, брѡћ'а, пѣтлић', мѣћ'е, текѡћ'а, нѣћ'е, прѣћ'ица, грѡћ'а, прѡћ'е, дѡћ'е, Арѡнћ'ел* и др.

2.1.7. Изговор сонанта *ј* у великој мери поклапа се у оба говора: остварује се као неслоговно *џ*, губи се или се слабо изговора испред вокала *е* и *и*, изразитија и стабилнија артикулација у осталим положајима [в. БГШВД, 1: 321-328; Petrović, 1935: 111; Radan, 2000: 130-133].

2.1.8. Статус фонеме *х* скоро је идентичан у оба говора: факултативно чување иницијалног *х* испред вокала, ишчезавање, по правилу, у другим позицијама¹¹, појава секундарног *х*- испред почетног *р*, замена *х* са *ј* или *в*, група *хв->ф*¹² [БГШВД, 1:334-346; Petrović, 1935: 107-110; Radan, 2000: 142-150]. БГ: *хѡјде /'ѡјд/, 'ѡј/, хѣј /'ѣј/, хѡљада /'ѡљада/, ^хѡљине /'ѡљина, 'ѡљина/, ^хѡјдук, ^хѡм /'ѡмове/, Хрѡати /'Рѡати, Арѡати/, ѡлве, ѡрамѡаши, ѡртија, ѡди, ѡће, лѡд, лѡдна, рабар, раѡава, не би тела, Влѡ /Влѡ/, Влѡјна, грѡ, нарѡнила сам, ѡзданем, ѡјна, ^хѡмѡк /ѡма, ^хѡма, хѡма/, пѡватали, ѡсане, вѣр, ѡ тај мѡ, ѡи три, од своји, од ѡви, хрѡавѡг /'рѡа /, хрѡже, вѡјѡр, грѡјѡта, кѡја, лѣја, мѡћија, снаја, тѡг смѣја, стрѣја, снаја, спајији, тѡјѡ, грѣј, мѣј, смѣј, кѡјна, бѡва, глува, дѡвѡн, дѡвање, пѣт кѡжува, мѡва, оглѡвити, ѡчув, сѡво, мѡрва, тѡвр, пѡктије, дрѡтим, дрѡћем, дѡкће, Кристѡс, плѣк, пѣк, шѡк, сирѡмак, фѡла, пѡфѡлим, зафѡљива, вѡтаду, пѡктије, прѡваћу, уѡати / КГ: хѡјда /'ѡјт, ѡј/, хѣј /'ѣј/, хѡљада /'хѡљада/, ^хѡљина /'ѡљина/, ^хѡјдук, хѡм /'ѡмове/,*

¹¹ Такво стање карактеристично је и за југоисточни српски ареал [Radan, 2000: 149].

¹² Ова појава обухвата шири ареал, наимае, од мађарског дела северног Баната до централне Шумадије [БГШВД, 1: 348].

Хрвати /Рвати, Арвати (арх.), *áлва, харамбáша / арамбáша* (в. и надимке и презимена у К: *Рáмбаши*), *артија, óди, óће, лáт^о, лáдна, рáбар, рáпава, не би тéла, Влá, Влáња, грá, нарáним, издáнем, њина, хóмак/ ^хдмáк/, óма, повáтали су, усáне, врв, у теј ма, њи три, од мојú, од ти, ^хрђáво „зарђало; лоше“, ^хрђá „рђа; ђаво“, *хрже, вијор, мијур, гријота, се кíја, лéја, ладíна „сенка“, лад^м „хлад“, мáћ'ија, снаја, от ток^с смéја, стрéја, сна'ија/ спа'ија/, пушта'ија „лопов“, сат, тíјо, грéј, мéј, смéј, кујна, б^ођва, глúва, оглúвим, дувáн, дувáње, три кожува, мúва, óчул, сýво, мáра, тóрак (< стсл. *Духоръ), пиктíје, дркћ'ем, Крíстос, плéк, пéк, шук, сирóма /от сиромáја/, фáла, пофáлим, зафáлэва, вáћ'у, привáћ'у, увáтим* итд.*

Иако је у оба говора фонема *x* у већини случајева нестала, њено задржавање или, боље речено, њено реституисање јесте свакако у вези са доста чврстим стаусом *x* у румунским банатским говорима.

2.1.9. Као и у случају фонеме *x*, постојање фонеме *s* у БГ и КГ свакако има везе и са постојањем ове фонеме у румунским банатским говорима, али треба назначити да је ова изофона присутна и у српским говорима јужно од Дунава [БГШВД, 1: 354]. **БГ**: *бúса „усна“, брнса, брónса, белéнсукe, вáрсило, сúнсòв, бусóва, Сòна, Бúсéјкини* и др. / **КГ**: *бúса, Бусáнић'* (надимак – К), *сáра „кисело млеко“, сáрка* (< рум. *záhár*, дијал. *ǎzárǎ, ǎzǎhár*) „шећер“, *сúри, свóнац, свéзда, сврнú, Сáма* (надимак - Н), *Сáњака* (презиме - К), *Сéрово* (топоним К, Кл) и др.

2.1.10. У великом броју случајева исти су резултати разних промена у консонантским групама (на почетку или на крају речи, контактна асимилација или дисимилација, упрошћавање сугласничких група унутар речи) [БГШВД, 1: 357-384; Radan, 2000: 173-203], од којих наводимо следеће: *пт>т* (**БГ**: *тíца / КГ*: *тíћ'ак*), *пч>ч* (*чéла / ч'éлка*), *пи>ш*, *ч* (*шéница, чéнично брáшно / шинíч'но брáшно*), *гд>д* (*дú*, али: *нéгди, нúгди / де*, али: *нéгди, нúгди*), *тк-* (*ко, ткáње, нетко/ кој, ткáње, нéтко*), *-т* (*крст, вéшт, двáдесет / крст, вéшт, пришт, двáдесет*), *њц>нц* (*јáганци / јáганци*), *шл>шљ* (*тíшљер / тíшљер и тíшлер*), *гн>гњ* (*гњíздо / гњéздо*), *мљ* (или *мј*) *> мњ* (*тáмњен / тáмњан, зéмњан*), *мн- > мл-* (*млòго, намлòжило / млòго, намлòжим*), *јњ>јн* (*кујна, долњи / кујна, дóљњи*), *нс>њс* (*лáњске гòдине / лáњске гòдине*), *-дм->-м-* (*дма / óма*), *дн>н* (*из јéнок сокáка, у јéну / из јéнок сокáка, у јéну...*), *сц>ц* (*рацéпило / се рацéпила шóла*), *сл>с* (*мúсим, пòсе, прèсицама / мúсим и мúслим, пóси/к*), чување групе *чл* (*члòвити, члòва, члáнак / ч'лòвик, ч'ловéч'и*), *ћн>т'н* (*бòжит'ни, бúт'не, нèсрет'ни / божíћ'ни, бúћ'не, несрéћ'ник*), *тс>ц* (*банáцка, арвáцко / банáцка, арвáцко* (арх.), *х^рвацки*), *дс>ц* (*гòспоцки, оцéку / гòспоцки, оцéку*), *ст>шт* (*штудíра / штудíра, штудéнт* (арх.) / < нем./).

2.1.11. У оба говора има доста истих очуваних сугласничких група, односно разних других промена [БГШВД, 1: 384-412; Radan, 2000: 196-203], од којих наводимо само неколико: *гзн* (*бòгзна дú је / бог^сзна дé је*), *гњ*

(jǎgъе / jǎgъе), згл (згáвци / о'згáнем, о'згáвак), кћ (дркће / дркћ'е), сп (спѣца / спѣца), ср (среда / среда); уклањање геминације: дд>д (ка дбђе / ка_дбђ'е), мм>м (јѣбѣ му бдга / јѣбѣ му свеца), кз>з (до гдд јѣдног не удари... / до_гдд га не увáтим...) и др; уклањање денталног пловива у африкату: дц>ц (прѣ цркву / при цркву, али чешће: прит цркву) и др.; друга упрошћавања: ди>и (д што / о_што је), дк>тк (кàт кàко / кáт кáко, кот какѣ луђ'и смо натрефили), дп>тп (кот Пáје / кот Пѣтра), дс>тс (кот старóјка / кот старок' свáта, кот Стáне), гт<кт (бóк те пѣто / бóк те вѣдел, вràк те пѣтáл), зк>ск (бес кóња / ис књѣге) итд.; асимилативне промене с, з у ш, ж: сњ>шњ (сá шњѣм / сá шњѣм), зњ>жњ (бреж њѣга / б(р)еж њѣга, али и: б(р)ез њѣга) и др.; даљинска асимилација, дисимилација и метатеза: с-ш>ш-ш (шѣшке / шѣшке, шѣша), н-м>л-м (злámѣње / зламѣње), н-н>л-н (солѣнци / салѣнци), љ-њ>л-њ (дѣлење / палѣње, делѣње), р-л>л-р (Тѣлор / Тѣлори – насеље у Банату), ш-ж>с-ж (стрóжак / стружáк); уношење новог, односно замена консонанта: р (брѣстра, брез и брес, бреш, бреж, брезобразног / брез, брес, бреж али и бѣз, брезобразан и безобразан); п : к (сѣктѣмбер / сѣктѣмбер), з : ж (кукурѣжевина / кукурѣжевина, кукурѣжно брáшно), н : м (бáгрѣн / багрѣн), н : њ (плѣсањ / плѣскањ), г : к (бабарóке / бабарóка) и др.

2.1.12. Доследно спроведено „подновљено“ (аналошко) јотовање у основама изведених имперфективизованих глагола: прѣкрѣша, нàмѣша, пѣша, дтпѣшај, премѣша (БГ) [БГШВД, 2: 241] / прикрѣш'ѣн, Прикрѣш'е (топоним - К), намѣш'а / намѣш'ѣва, се спѣш'ам, су напѣш'али (послали) јѣло свѣм рóдовам, пѣш'ајте (шаљите) кóму хóш'ете (КГ) [наша грађа].

2.2. Наводимо у наставку само неколико најзначајнијих заједничких особина банатских и карашевских говора на **морфолошком нивоу**.

2.2.1. Познато је да је *деклинација БГ* архаичнија од вуковске, али је смер њеног развоја ка вуковском систему [Ивић, 1949-1950: 149]. За проблематику ове студије битно је што конзервисане архаизме у деklinацији БГ налазимо и у КГ.

2.2.1.1. И и Л множине именица мушког и средњег рода на -и, фреквентан је у оба говора. **БГ**: с Арвáти, с тàнки бркóви, с мáли мáчићи, под òни чòкоти, по брѣгови, по вáшари, по сѣли и др. / **КГ**: с Влáси, с Нѣмци, с Арвáти (арх.) / с Хрвáти, тѣгли с волóви /и: с волóвимами/, с кóнци, радíло се с кóњи, с мáли мацлѣи'и (мáцле „маче“), по дућ'áни, на тѣ кóњи, íде по сокáци, у тѣ сѣли, по варóши, по зубѣ итд. [БГШВД, 2: 25-27; Petrović, 1935: 145-151].

2.2.1.2. Наставак -и у И и Л мн придева, чак чешће но код именица - **БГ**: з дрвѣни плѣгови, с òти вѣдри, на нѣки мѣста, по нѣки кѣћама, по дрѣги сѣли / **КГ**: по дрѣги сѣли, на нѣки /или: никѣ/ мѣстѣв (ређе и: мѣстѣ), у лѣпѣ салáши, с велѣки звóнци, с мáли кóњи је приносѣл дрѣва [БГШВД, 2: 48-49; Petrović, 1935: 169].

2.2.1.3. У архаизме спада и наставак -и (< њѣ) у Г и И мн именица м. и

ср. рода **КГ**: *се врти́ окол зóлуби, колáч' од^м/о'т, ут/ оре́си, се бо́ји от луђ'и́, сам сит с до́ктори /и: до́ктери (арх.)/, рáна од^м ко́њски зуби́, дрик од^м ко́ли, удри́л га при́ко устí, од^м нáши сéли, по́ред^м врати́)* [Petrović, 1935:146-149]; у **БГ** може се говорити о ретким остацима у Г им. м. и ср. рода - *млòго курја́ци, од лúди, виногра́ди, од нáши врати́*, и већем броју примера за И - *дођеду са сèли, са сирòтíњски лéђи* [БГШВД, 2: 21,47-48].

У оба говора, код презимена на *-ић* долази у Г мн наставак *-и*: *код Би́кићи, и́ду код Тр̀бићи, код Гру̀ићи, онá је била́ от Тр̀бићи (БГ) / смо били́ код^м Ба́бић'и, кот тí Кéсић'и, он је од^м Гр̀чић'и, они́ се тегле́ од^м Вла́ч'ић'и, óзли* („поред, крај, од“) *Пандурич'ић'и се ч'у́је јáвак (јаук/ање/)* [наша грађа].

2.2.1.4. Стари наставак *-а* (< ахъ) у Л мн им. ж.р. очуван је у ретким примерима у **БГ** (*у млáди гддина, Нéци смо óчили на цòница*) [БГШВД, 2: 63-64], а у **КГ** овај архаичан наставак добро је очуван (*сто́ји му у нòга, гáзи по дáска, држ́и у рúка*) [в. Petrović, 1935: 163].

2.2.1.5. Од других заједничких особина које се тичу деклинације, само узгред спомињемо следеће:

- тенденција продирања наставака тврдих основа у оним категоријама именских речи где је у књижевном језику задржан однос *о : е*: *ко̀ном, кљу́чом, ко̀нцом, да̀нашѝно, лéтњо, Јáношовог, ста̀рпíјог, учитѐлов, нáшиог, мòјо, ко̀јог, трéћо (БГ)* [БГШВД, 2:105-106; Ивић, 1949-1950: 150-151] / *пролéћно* [Petrović, 1935: 168], *зímњо¹³, лéтњо до̀бо, се́јданáшѝно вре́ме, старéјо^к бра́та, говéћ'о мéсо, Јáношов коњ, од^м туђ'ог зно́ја, бо́лог пајтáша нéмам, од^м ва́шиог кúма, мòјо има́ње, нáшо ора́ње, тво́јо пра́се, ко̀јо^к вра́га би тéли, ис^к ч'и́јо^к бунáра, трéћ'о дéте, Карáшовак /и: Карáшевак/* [моја грађа] (**КГ** - ова тенденција је нешто мањег интензитета но у **БГ¹⁴**);

- **наставак** *-и* у Д-Л јд. типа *жени, газди* [БГШВД, 1: 229; Petrović, 1935: 151];
- именице са проширењем *-ин* у јд. употребљавају се у оба говора без тога проширења у већини случајева: *Бана́ћан, Бечкèречан, Цíган, пàор, у́кућан (БГ)* [БГШВД, 2: 29] / *Банаца́н, Грлиштáн, Нермици́ан, Рич'ица́н, вароша́н, пáур* итд /али увек *Цíганин/(КГ)* [моја грађа]. Можда су ови облици преовладали под утицајем румунских облика (у румунском нема наставак *-ин* за именице које означавају становнике градова или села; в. и уп.: *Vânățean, Țigán, Arădean, páor, orașean* итд.);
- прелаз у *-а* деклинацију мушких личних имена на *-оје* у **БГ**, односно презимена или надимака /< личних имена/ на *-оје, -ојко* и

¹³ Треба нагласити да се за скоро све овакве облике употребљавају дублети са *е* место *о* (колебање у употреби): *зímње, се́јданáшѝње, туђ'éг, ко̀је^к* итд, а слична је ситуација и у **БГ**.

¹⁴ Један од разлога је што им. на предњенепчани сугласник или африкат имају у И јд наст. *-ам*: *кљу́ч'ам, ко̀нцам, му́жам, грóжђ'ам* итд.

- о у **КГ**: *Бла̀гоја, Ра̀доја, Срѣ̀доја ... (БГ)[БГШВД, 2: 30] / Мило́ја* (през. и над.), *Благо́ја* (през.), *Мило́јка* (над.), *Миха́јла* (през.), *Бо́рка* (през.), *Бо́шка* (през. и над.) ... (**КГ**) [Томић, 1972 и Томић, 1974];
- етноним *Срб-* јавља се у **БГ** и са проширењем *-љ-*, а у **КГ** јавља се искључиво са тим проширењем, али само у множини: *Ср̀бљин, Ср̀бљина, више Ср̀баља, Ср̀бље (БГ) [БГШВД, 2: 40] / Ср̀бље, от^о Ср̀бљи, Ср̀бљимами (КГ) [Radan, 2000: 169, 215];*
 - неке именице м.р. на *o* у **Н** јд. у књижевном језику, у овим говори-ма (у главном, исте именице) су ж.р. и завршавају се у **Н** јд. на *-а*: *ну̀жа, हु̀па, обо̀јке, та̀бана (БГ) [БГШВД, 2: 42-43] / нљ̀жа, һ'у̀па, дла̀ња „длан“, пѐда [Radan, 2000: 100; моја грађа];*
 - суплетивна множина на *-ци* и на *-ићи* у оба говора неколико именица које значе младунчад домаћих животиња: *ја̀гањци, пра̀сци, тѐоци, итѣ̀нци, гу̀ичићи, ја̀рићи, пљ̀лићи, हु̀рићи (БГ)[БГШВД, 2: 50-51] / ја̀ганци, пра̀ци, тѐлци, ку̀цлић'и „штенад“, гу̀ч'ић'и, ја̀рић'и, пљ̀лић'и, ко̀кнић'и „ћурићи“ [моја грађа];*
 - постојање неколико збирних именица у оба говора са старим наставком *-је*: *ба̀грѣње, ба̀лвање, Јѐсење* (топоним), *ко̀рѣње, цвѣ̀е, чо̀кање, гроб̀жје (БГ)[БГШВД, 2: 51-53] / ба̀грѣње, ба̀лвање, Па̀диње* (топоним), *ко̀рење, цвѣ̀'и'е, бро̀скање, гроб̀ж'е (КГ) [моја грађа];*

2.2.1.6. Поједини облици личне заменице 3. лица исти су у оба говора. То је случај са обликом **И** јд. м. и ср. р. (*за њљм, са ињљм, за њљм, прѝд њљм – БГ / за њим, са ињим, са и њљм, прѝд њљм – КГ*), са дативском енклитиком ж.р. јд. *јој* (*ка̀ко јој сљме, поклљнио сам јој, ја̀ сам јој да̀во – БГ [БГШВД, 2: 83-84] / како̀ јој сљме, ондак смо јој да̀ли, ти си јој дал КГ [в. Petrović, 1935: 171-174]*) и множине *јим* и *им* (*поклљнио сам јим, па им да̀ла др̀жава – БГ [БГШВД, 2: 87] / што јим до̀ђ'е на уста, трѐбала им / љим/ покрљвица, но̀вљци су им трѐбали [в. Petrović, 1935: 171-174]*), као и већина облика личних заменица 1. и 2. лица јд. и мн., па и осталих именичких заменица [в. БГШВД, 2: 83-104; Petrović, 1935: 171-179].

2.2.1.7. Облици придевских каквоћих заменица без *в*¹⁵: *ова̀ки, та̀ки, она̀ки (БГ) [в. БГШВД, 2: 130-132] / ова̀к (ова̀ки), та̀ки, она̀к (она̀ки) (КГ) [моја грађа]*, што је опет карактеристично за источни српски дијалекатски ареал [в. *ова̀к, она̀к – РТГ: 494, 526*].

2.2.1.8. Разликовање придевских видова по наставку само у **Н** (**А**) јд. м. р. [в. БГШВД, 2: 136-137].

2.2.1.9. Код бројева, напомињемо следеће заједничке особине: веома сличан или идентичан гласовни лик појединих основних бројева (11-19, 20,

¹⁵ У **БГ** постоје и облици са *в*, а у **КГ** само облици без *в*.

30 ...), честа употреба броја *обадва* (*дбадва* – **БГ** / *обадва* - **КГ**), непроменљиви облик *пџлак* (**БГ**) / *пџлак* (**КГ**), жива употреба збирних (првенствено нижих) бројева – *з двоји кџли, мџже и с трџји кџли, чџворо кџла, али и пџт чџкишира* (**БГ**) / *с двоји опџнци, с трџји кџли, ч'етвџра кџла, петџра кџла*, али и *пет кџла* (**КГ**) – уз напомену да је у И конзервисан архаичнији наставак *-и* и др. [в. БГШВД, 2: 152-157; Petrović, 1935: 181-182].

2.2.2. У *конјугацији* ови говори имају, такође, доста заједничких особина, од којих наводимо најзначајније.

2.2.2.1. Заједнички је овим говорима потпуни нестанак имперфекта и прилога прошлог (прилог времена садашњег чува се још увек у **КГ**, а веома је редак у **БГ**), као и редуцирана употреба аориста. Осим наведених крупних заједничких особина, наводимо још следеће:

2.2.2.2. Исти облик 1. л. презента глагола *моћи*: само *мџжем, нџ можем* (поред: *мџгу*)(**БГ**) / *мџжем, не мџжем* (**КГ**);

2.2.2.3. Веома ретки очувани облици имперфекта, који више није жива категорија у овим говорима, а то су окамењени облици једнине на *-ше* од глагола *бити* (у оба говора) и *звати* (само у **БГ**) и можда од још неког глагола. У **БГ** забележена су неколико облика (*кџ то бџше, ја бијџше д џдем тџмо, кџко се звџше ...*) [в. БГШВД, 2: 176], а у **КГ** забележили смо само један пример (*Мџш ми то бџше брџга више!*¹⁶), уз напомену да је Е. Петровић прецизирао да током спроведене анкете (1932. године) није забележио ниједан облик имперфекта [Petrović, 1935: 189].

2.2.2.4. У оба говора још увек је аорист жива категорија, премда је употреба аористних облика доста редуцирана: *џдо, реко, дџђе, дџнесе, мџту, џзвади, дџтрча, дџђоше, обџкоше ...* (**БГ**) [в. БГШВД, 2: 177] / *џдо, реко, кџза, стаде, дџђ'е, дођ'осмо, пџч'е, излџже, мџтну, одџше, стџгоше, уватџше га, ...* (**КГ**). Зачуђује чињеница да је Е. Петровић забележио само један пример за аорист у говору Карашева /*прџмну*/ [Petrović, 1935: 189], а М Томић ниједан [Томић, 2007: 131]. Употреба аориста у оба говора испољава исте карактеристике, наиме, најживља је употреба облика 3. лица у оба броја, ређа је употреба облика за 1. лице јд. За разлику од **БГ**, у **КГ** употребљавају се ретко и облици 1. и 2. лица мн (*дођ'осмо, одџсте*).

2.2.2.5. Ретка употреба плусквамперфекта: *Јџ сам кџпио бџо крџву, Бџо сам ја и тџ џстџко* [в. БГШВД, 2: 176](**БГ**) / *да си ми бџл пустџл писмо, сам им бил однџсал новџци, али је бџло пџч'е аманџт* „био сам им однео новац, али је било сувише касно“ [моја грађа] (**КГ**).

2.2.2.5. Употреба *аналитичког футура* са везником *да* (скоро искључиво у **КГ**): *ја ћу да лџгнем, ми ће да џдемо...* (**БГ**) [в. БГШВД, 2: 183] / *лам*¹⁷ *да кџпам, лџмо да нџсимо...* (**КГ**) [Petrović, 1935: 189-192].

¹⁶ Казивач: Марта Филка (над. *Дудријџња*), Карашево, бр. 120.

¹⁷ *лам* „хоћу“.

2.2.2.6. Реминисценције облика 3. л. јд. императива налазе се, углавном, у појединим устаљеним формулама поздрава и добрих жеља типа: *пѡмоз/и/ Бѡг, бѹди Бѡк с нѡма (БГ)* [в. БГШВД, 2: 187] / *пѡмоз Бок, помѡзи Бок, бѹди Бок с нѡми, прѡмни овѡ од^м мѡне (КГ)* [моја грађа].

2.2.2.7. Постоје и друге особености у глагола и код непроменљивих речи заједничке банатским и карашевским говорима, али на њих ћемо се осврнути неком другом приликом.

3. Од наведених заједничких фонетско-фонолошких и морфолошких особина, за реконструкцију некадашњег дијалекатског стања на банатским просторима најзначајније су оне које се тичу *рефлекса ђ* и *конзервисаних архаичних наставака у деκлинацији*. На основу изнете грађе, која је ипак делимична јер остају ван ове анализе друге бројне заједничке синтаксичке и лексичке особине ових двају говора, покушаћемо да изведемо неке парцијалне закључке.

3.1. Гласовни рефлeksi ђ у БГ и КГ, као што се види из наведене грађе (в. горе 2.1.1.), у многome се подударaju. Такво стање није и не може бити случајно, а оно се може објаснити полазећи од историјских чињеница и резултата досадашњих дијалектолошких истраживања.

3.1.1. Када је реч о историјским чињеницама, познато је да су средње-вековни Словени (Срби), тачније до средине XVI века, претежно насељавали јужни, источни и средишњи део историјског Баната, али, у нешто мањем броју, било их је и у северним и западним деловима Баната (део Торонталске жупаније), као, уосталом, у целој Војводини док је претежно мађарским живљем био насељен западни и северни Банат [в. БГШВД, 1: 5-16; БГШВД, 2: 481; Поповић, 1: 39-40].

3.1.2. Опште позната и опште прихваћена јесте данас теза Павла Ивића да је на широкој источној штокавској територији пре сеоба гласовна вредност ђ била *е*, дакле осцилирала је између *е* и *и*, што потврђују данас два периферна српска говора – *карашевски* и *галипољски* (и не само) – који су конзервисали ту старију гласовну вредност јата пре него што је на читавом овом терену преовладала вредност *е* за *ђ*, премда се још и данас на штокавској екавској територији испољава двојство *е/и* [Ивић, 2001: 107-109; Реметић, 1981; БГШВД, 2: 478-479; Радан, 2004⁶: 591]. У сваком случају, јасно је данас да је појава *и* на место *ђ* у појединим категоријама (аналошким уопштавањем *и* и гласовним асимилацијама) старији процес који исходи од *екавске* замене *јата* [Ивић, 1991/III: 103]. То значи да је и говор аутохтоног српског средње-вековног банатског становништва припадао том архаичном дијалекатском типу, чији су остаци конзервисани у карашевским и, добрим делом, у банатским говорима, као и у галипољском, смедеревско-вршачким, призренско-тимочким, неким северносрбијанским и славонским говорима.

3.1.3. Исто важи и у случају *конзервисаних архаичних наставака у деκлинацији*. Дијахронијски гледано, говор(и) средње-вековних, аутохтоних

банатских Срба су непосредно пре турске инвазије на српске земље, према свим индицијама, били део предмиграционог штокавског дијалекатског типа који је покривао читав источни и део централног српског лингвистичког и етничког ареала од североисточних (банатских, можда и бачких) до јужних и југоистичних његових крајева. Тај аутохтони слој банатских Срба је током миграција од XV до XVIII века апсорбовао знатан број српских досељеника пореклом из области моравске Србије и из северозападне Србије [в. БГШВД, 2: 484]. Укрштањем говора старинаца и досељеника створена је основа на којој ће се формирати војвођански говорни тип, који ће се развијати у источнохерцеговачком духу. Упркос томе, од војвођанских говорних типова банатски су говори конзервисали највећи број архаичних црта из некадашњег средњевековног предмиграционог источног српског дијалекта. Више је разлога условило такво стање у БГ, од којих наводимо најважније: а) ови су говори и након сеоба остали у контакту са смедеревско-вршачким говорним типом, а тај је контакт, сасвим сигурно, деловао у правцу конзервације архаичних црта (источног типа); б) налазили су се на источној српској лингвистичкој периферији, у директном, непрестаном контакту са другим, несловенским лингвистичким системима (румунским, мађарским, касније и немачким), а перфирни говори су, баш због таквог контекста, најконзервативнији; в) део досељеника је потицао из источнијих крајева, дакле са говорима сличним банатским стариначким, што је приликом укрштања говора на банатском тлу, такође допринело чувању архаичних црта у већој мери него у другим говорима војвођанског типа. Бројне заједничке изоглосе са источним и јужним српским екавским говорима, укључујући и КГ, потврђују исправност оваквог порекла и еволуције БГ. У обликовању данашњих БГ јужни утицај је био јак, али је утицај из западнијих српских крајева био знатно снажнији.

3.1.4. Интересантна је чињеница да постоје поједини елементи заједнички КГ и кикиндској зони БГ, а не налазимо их или их има ређе у тамишкој зони (*мени, теби, себи / прид, прико /< прѣд, прѣко/, додијати*, чување група као *-ст, дивији* и још неке). Тешко је објаснити ове подударности којих налазимо у КГ и говорима кикиндске области, који нису у непосредном суседству. Можда објашњење треба тражити у чињеници да су оба говора конзервативнија и иновативнија од говора из тамишке зоне [БГШВД, 2: 467].

У случају наставка за Д јд личних заменица - *мени, ми, теби, ти*, односно наставка *-и* у Д-Л јд им. ж.р. (*жени, газди* али не и у прид. промени) у КГ ради се, највероватније, о замени неакцентованог јата са *и*, процес који је у овим облицима можда био подржан истоветним стањем, у већини случајева, у БГ, замена која је можда била доминантна у поменутом предмиграционом источном дијалекатском типу.

3.1.5. Осим наведених заједничких особина на фонетско-фонолошком

и морфолошком нивоу, напомињемо да таквих особина заједничких карашевским и банатским говорима има и у синтакси, а поготово у лексици. Од лексичких заједничких особина споменућемо овде само постојање знатног броја специфичних лексема домаћег порекла (као што су, на пример: *вати, кртина, манути, мајка* „бака“, *уватити, котарка, скобити* „сусрети“ и др.) [БГШВД, 2: 453] и неколико лексичких реликта (типа: *толмач, кобасица/калбасица* и др.). Такве лексичке особености представљају, такође, аргументат да су БГ и КГ у прошлости припадали истом дијалекатском ареалу.

3.1.6. Из изложене компаративне анализе у овом раду, а ослањајући се и на резултате досадашњих истраживања банатских и карашевских говора, намеће се закључак да КГ и БГ имају заједничку основицу, тј. да су у прошлости припадали истом дијалекатском ареалу. Наведене бројне заједничке особине исходе из тог средњовековног дијалекатског стања и оне потврђују исправност овог закључка, који би, сасвим сигурно, требала поткрепити анализа синтаксичких и лексичких особина наведених говора. При том, треба имати у виду и чињеницу да су се БГ и КГ развијали у истом несловенском окружењу, који је на исти начин утицао на њихову еволуцију.

Библиографија

- БГШВД, 1 - Ивић, Павле, Бошњаковић, Жарко, Драгин, Гордана, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, Прва књига: *Увод у фонетизам*, Српски дијалектолошки зборник, XL, Београд, 1994.
- БГШВД, 2 - Ивић, Павле, Бошњаковић, Жарко, Драгин, Гордана, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта*, Друга књига: *Морфологија, синтакса, закључци, текстови*, Српски дијалектолошки зборник, XLIII, Београд, 1997.
- Ердџановић, 1925-Ердџановић, Јован, *Трагови најстаријег словенског слоја у Банату*, *Niederlův sbornik*, Praha, стр. 275-308.
- Ивић, 1929 - Д-р Ивић, Алекса, *Историја Срба у Војводини од најстаријих времена до оснивања потиско-поморишке границе (1703)*, Књиге Матице српске, књ. бр. 2, Фототипска издања, књ. 1, Матица српска – Темишварски одбор, Нови Сад [1996].
- Ивић, 1949-1950 – Ивић, Павле, *О говорима Баната*, Јужнословенски филолог, XVIII, Београд, стр. 141-156.
- Ивић, 1991/III - Ивић, Павле, *Изабрани огледи*, том III: *Из српскохрватске дијалектологије*, Просвета/Ниш.
- Ивић, 2001 – Ивић, Павле, *Целокупна дела*, II, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у штокавско наречје*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад.
- Поповић, 1955 - Др Поповић, Иван, *Историја српскохрватског језика*, Матица српска, Нови Сад.

- Поповић, 1- 2 - 3 – Др Поповић, Ј., Душан, *Срби у Војводини*, Књига прва, *Од најстаријих времена до Карловачког мира 1699*, Друго издање, Матица српска [Нови Сад]; *Срби у Војводини*, Књига друга, *Од Карловачког мира 1699 до Темишварског сабора 1790*, Друго издање, Матица српска [Нови Сад]; *Срби у Војводини*, Књига трећа, *Од темишварског сабора 1790 до Благовештенског сабора 1861*, Друго издање, Матица српска [Нови Сад].
- Радан, 2004^a - Радан, Н., Михај, *У походе тајновитом Карашу. Етнолошке и фолклористичке студије*, Савез Срба у Румунији, Темишвар.
- Радан, 2004^b - Радан, Н., Михај, *Значај Ивићевог доприноса расветљавању проблема еволуције јата на српско-хрватском језичком простору за српску (и хрватску) дијалектологију*, у зборнику „Живот и дело академика Павла Ивића“, Суботица – Нови Сад – Београд, стр. 581-594.
- Радан, 2010 - Радан, Н., Михај, *Архаична лексика карашевских говора – извор за ближе одређивање порекла и старине Карашевака у Банату*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Језик и култура, МСЦ, Београд, стр. 431-444.
- РКМД, 2 - Елезовић, Гл., *Речник косовско-метохијског дијалекта*, Српска краљевска академија, Свеска друга, Београд, 1935.
- Реметић, 1981 - Реметић, Слободан, *О незамењеном јату и икавизмима у говорима северозападне Србије*, Српски дијалектолошки зборник XXVII, стр. 7-105.
- РТГ - Динић, Јакша, *Тимочки дијалекатски речник*, Институт за српски језик САНУ, Монографије 4, Београд, 2008.
- Томић, 1972 – Томић, Миле, *Антропонимија Карашеваца*, Посебан отисак из *Зборника за филологију и лингвистику*, књ. XV/2, Нови Сад, стр. 213-227;
- Томић, 1974 - Томић, Миле, *Антропонимија Карашеваца. II*, Посебан отисак из *Зборника за филологију и лингвистику*, књ. XVII/1, Нови Сад, стр. 207-240.
- Томић, 2007 – Томић, Миле, *Карашевци и њихов језик (Carașovenii și limba lor)*, Cartea Universitară, București.
- Birta, 1993 - Birta, Ivan, *Karaševci (Narodne umotvorine sa etnološkim osvrtom)*, Bukurešt.
- DER - Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Editura SAECULUM I. O., București, 2007.
- Petrovici, 1935 – Petrovici, Emil, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București.
- Radan, 2000 - Radan, N., Mihai, *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, Uniunea Sârbilor din România • Anthropos, Timișoara.
- Țintă, 1972 - Țintă, Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat 1716-1740*, Editura Facla, Timișoara.
- Zach, 1979 - Zach, Krista, *Die bosnische Franziskanermission des 17. Jahrhunderts im südöstlichen Niederungarn*. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik.

Скраћенице

арх. – архаизам, архаично

стел. - старословенски

Скраћенице за карашевска насеља

В – Водник, Ј – Јабалч’е, К – Карашево; КГ – карашевски говори; Кл – Клокóтич’, Л – Лúпак, оКГ – остали карашевски говори, Н – Нёрмиђ’, Р – Рáвник.

Mihaj N. Radan

QUELQUES TRAITS COMMUNS DES IDIOMES DE BANAT ET DE CARASOVA. LEUR ORIGINE ET LEUR IMPORTANCE

Malgré le fait que les idiomes de Banat et de Carasova appartiennent à des types de dialectes sensiblement différents, même s’ils sont placés, tous les deux, en Banat, nous avons remarqué un nombre important de caractéristiques communes à presque tous leurs niveaux, surtout dans la phonologie, la morphologie, la syntaxe et dans le lexique.

Le but de notre article est celui de présenter synthétiquement les traits communs les plus importants de ces dialectes aux niveaux phonologique et morphologique et d’essayer de dévoiler/identifier les causes qui ont facilité leur existence dans deux idiomes sensiblement différents en tant que type.

Dans les conclusions on constate que la cause principale de l’existence des traits communs est due au fait que dans le passé, avant les migrations, les idiomes serbes du Banat historique appartenaient à la même zone.

